

პლატონ იოსელიანისა და დიმიტრი ბაქრაძის პირადი წერილების ენობრივი თავისებურებები

მზია გიგაშვილი

იაკობ გოგებაშვილის სახელობის თელავის სახელმწიფო უნივერსიტეტი

აბსტრაქტი

ნაშრომში შესწავლილია XIX საუკუნის ქართველ მეცნიერ-ისტორიკოსთა პირველი თაობის წარმომადგენლების - პლატონ იოსელიანისა და დიმიტრი ბაქრაძის - ეპისტოლური მემკვიდრეობის ძირითადი ენობრივი თავისებურებები. კვლევის აქტუალობას განსაზღვრავს პირადი წერილების, როგორც დოკუმენტური ჟანრის ტექსტების, ფასდაუდებელი მნიშვნელობა ენის ისტორიისათვის მათი სპეციფიკის გათვალისწინებით - წერის არაოფიციალური სტილი, სიჭარბე ცოცხალი სასაუბრო მეტყველებისათვის დამახასიათებელი ფორმებისა, რაც სალიტერატურო ენის ფორმებთან შედარების საუკეთესო საშუალებას იძლევა სამომავლო კვლევებისთვის.

საანალიზოდ აღებულია პლატონ იოსელიანის 48 და დიმიტრი ბაქრაძის 36 წერილი.

წერილთა შესწავლამ გამოავლინა, რომ პლატონ იოსელიანის ეპისტოლეთა ენა მძიმე და “ღვლარჭნილია”, ხშირად ხელოვნური, სტილი - ოფიციალური. აშკარად შეინიშნება ანტონ კათალიკოსის ენობრივი გავლენა. ცხადია, ამაში გარკვეულ როლს თამაშობს წერილების ადრესატთა ვინაობა, ერთი მხრივ, და წერილების მიზანი და დანიშნულება, მეორე მხრივ: ბარათების უმრავლესობა აკადემიკოს მარი ბროსესადმია გაგზავნილი. ისინი სამეცნიერო ხასიათისაა და ემსახურება ცნობების მიწოდებას პეტერბურგის საიმპერატორო აკადემიისათვის ამა თუ იმ საჭირობოროტო საკითხთან დაკავშირებით, თუმცა პლატონ იოსელიანისთვის, ზოგადად, წერის ასეთი სტილი იყო დამახასიათებელი. ამდენად, პლატონ იოსელიანი ენობრივად უფრო ძველ თაობას ეკუთვნის, ხოლო დიმიტრი ბაქრაძე - ახალს, თუმცა გამოვლინდება პირველ ავტორთან ახალი და მეორე ავტორთან ძველი ენობრივი მოდელებიც.

საკვანძო სიტყვები: *პლატონ იოსელიანი, დიმიტრი ბაქრაძე, ეპისტოლური მემკვიდრეობა, პირადი წერილები.*

პლატონ იოსელიანი და დიმიტრი ბაქრაძე XIX საუკუნის ქართველ მეცნიერ-ისტორიკოსთა პირველ თაობას მიეკუთვნებიან. მიუხედავად იმისა, რომ მათ შორის ასაკობრივი სხვაობა ორ ათეულ წელსაც არ ითვლის, მათი წერილების ენა თვისობრივად განსხვავდება ერთმანეთისაგან. მათი კითხვისას გვექმნება შთაბეჭდილება, რომ ისინი სხვადასხვა ეპოქაში მოღვაწეობდნენ და ყოველდღიურ ცხოვრებაში სხვადასხვა ენობრივ მონაცემზე მეტყველებდნენ.

პლატონ იოსელიანის ჩვენამდე მოღწეული წერილები დაწერილია 1838-1870 წლებს შორის პერიოდში. მათი ადრესატი უმრავლეს შემთხვევაში მარი ბროსეა (44 წერილი). მცირე რაოდენობით არის აგრეთვე რაფიელ ერისთავის (2), გრიგოლ ორბელიანის (3), მიხეილ თუმანიშვილისა (1) და უცნობი პირისადმი (1) გაგზავნილი წერილები. 48 წერილი ქართულია, ორი დაწერილია რუსულ (რაფიელ ერისთავისადმი და უცნობი ადრესატისადმი) და ერთიც ფრანგულ ენაზე (მარი ბროსესადმი) (გიგაშვილი, 2019: 6-7).

დიმიტრი ბაქრაძის შემორჩენილი წერილების ქრონოლოგიური ჩარჩო მოიცავს 1850-1889 წლებს. მათი მნიშვნელოვანი ნაწილის (33 ერთეულის) ადრესატი ავტორის მეუღლე ანეტა მამაცაშვილი-ბაქრაძისაა. ბარათების ნაწილი გაგზავნილია საზოგადო მოღვაწეებისა თუ ოფიციალური პირებისადმი სამსახურებრივ და საზოგადოებრივ საქმეებთან დაკავშირებით: მარი ბროსესადმი (4), მიხეილ თუმანიშვილისადმი (3), ალექსანდრე გროსმანისადმი (3), ნიკოლოზ გრებენშჩიკოვისადმი (3), ლავრენტი ბროსესადმი (2), ალექსანდრე ოქროპირიძისადმი (2), თედო ჟორდანიასადმი (2), უცნობი ადრესატისადმი (2), საიმპერატორო მეცნიერებათა აკადემიისადმი (2), რუსული გენერალური საკონსულოსადმი (1), ილია ჭავჭავაძისადმი (1), ალექსი ილინსკისადმი (1), ალექსანდრე ცაგარელისადმი (1), ვასილი ხიტროვოსადმი (1), ვსევოლოდ მილერისადმი (1), ევგენი პრესნიაკოვისადმი (1), ვლადიმერ როგესადმი (1), ალექსანდრე ოგოლინისადმი (1), იაკობ გოგებაშვილისადმი (1), ეკატერინესადმი (1), რომლის ვინაობის დადგენა ვერ მოხერხდა (გიგაშვილი, 2019: 68).

ერთი წერილი დაწერილია ფრანგულად (მეუღლისადმი), 30 - რუსულად, დანარჩენი კი (36) - ქართულად.

პლატონ იოსელიანის ეპისტოლეთა ენა მძიმე და “ღვლარჭნილია”, ხშირად ხელოვნური, სტილი - ოფიციალური. აშკარად შეინიშნება ანტონ კათალიკოსის ენობრივი გავლენა. ცხადია, ამაში გარკვეულ როლს თამაშობს წერილების ადრესატთა ვინაობა, ერთი მხრივ, და წერილების მიზანი და დანიშნულება, მეორე მხრივ: ბარათების უმრავლესობა აკადემიკოს მარი ბროსესადმი გაგზავნილი. ისინი სამეცნიერო ხასიათისაა და ემსახურება ცნობების მიწოდებას პეტერბურგის საიმპერატორო აკადემიისათვის ამა თუ იმ საჭირობოროტო საკითხთან დაკავშირებით. თუმცა, პლატონ იოსელიანისთვის, ზოგადად, წერის ასეთი სტილი იყო დამახასიათებელი.

ზაქარია ჭიჭინაძე ნარკვევებში “პლატონ იოსელიანი” წერს, რომ ენის გამო მას თანამედროვენი ხშირად საყვედურობდნენ. მკვლევარი დიდ მოვლენად აფასებს 1841 წელს პლატონ იოსელიანის მიერ ქართული გრამატიკის გამოცემას, მაგრამ იქვე შენიშნავს: “ამ გრამატიკას ის უბედურება დაჰყვა თან, რომ იოსელიანისებური ჯვარცმული ენით იქმნა შედგენილი... იმ უბრალო ჭეშმარიტებამდეც ვერ მივიდა, რომ მაშინ საეკლესიო გრამატიკა კი

არ იყო საჭირო, არამედ ახალის რიგიანის ენით დაწერილი, იმ ენით და იმ ენის კილოთი, როგორც ხალხი ლაპარაკობდა. ამას კი ეს არ სურდა, ძველის აღორძინება უნდოდა, ეგონა ქართული ენა ამით გაბრწყინდებო” (ჭიჭინაძე, 1893: 10). ამ მიზეზით ხსნის იგი გრამატიკის მხოლოდ ორჯერ გამოცემისა და მისი გაყიდვის გართულების ფაქტს. “1841 წელს მან დაბეჭდა ქართული კალენდარი, მაგრამ იმავე ენით დაწერილი, რის გამოც გაჭირდა მისი გაყიდვა. მას ხალხი საყვედურობდა და ამუნათებდა, რომ თავი დაანებე ძველი ენით წერას, ის კი ყველას ბრიყვებს ეძახდა და თან ლათინურ და ბერძნულ ფრაზებსაც აყრიდა”, - წერს ზ. ჭიჭინაძე (1893: 11-12).

წერილებში იგრძნობა ავტორის განსაკუთრებული მცდელობა, მაქსიმალურად დაიცვას ძველი ქართული ენის გრამატიკული ნორმები, დაწყებული ორთოგრაფიით და დამთავრებული სინტაქსური კონსტრუქციებითა და ლექსიკით. მხოლოდ ტექსტებში მიმოხეული რუსიციზმები შეგვახსენებს, რომ მე-19 საუკუნის ავტორთან გვაქვს საქმე და არა გარდასულ საუკუნეთა მოღვაწესთან.

ამის საპირისპიროდ, დიმიტრი ბაქრაძის წერილები ეპისტოლური ჟანრისთვის დამახასიათებელი ენით არის დაწერილი: აგებულია ცოცხალ სასაუბრო მეტყველებაზე, წინადადებები მარტივი და ნათელია. აქ არ გვხვდება ძველი ქართული ენის რთული სინტაქსური მოდელები, არც ძველი ორთოგრაფიისა და მორფოლოგიის გავლენა შეინიშნება, იშვიათი გამონაკლისის გარდა. ამიტომაც არის, რომ ისინი მსუბუქად და ლაღად, თითქმის თანამედროვე ტექსტებივით იკითხება.

პლატონ იოსელიანის წერილებში აქტიურად გამოიყენება ძველი ქართული სალიტერატურო ენისთვის დამახასიათებელი გრაფემები: ლ, მ, ზ, უ, ჯ.

“ლ” დაწერილობა, ძირითადად, “ულ” ბგერათკომპლექსში შეინიშნება, რაც სალიტერატურო ენაში X ს-იდან იჩენს თავს. მაგალითები: “ქართულთა”, “საჩუჭნებელად”, “ჩუჭნისა” და სხვა მრავალი.

“მ” ნახევარხმოვანი ხმოვნის მომდევნო პოზიციაშია გამოყენებული: “საქართულთა”; “საზოგადოთა”; “რამდენა.” არ გვხვდება ე.წ. იოტამეტობის ნიმუშები.

“ზ” თანდებული თუ კუთვნილებითი ნაცვალსახელი “თზსი” თითქმის ყოველთვის “ჯ” გრაფემას შეიცავს: “აღდგენისათვის”; “თზსისა.” ხშირად ის “ვი” ბგერათმომდევრობასაც გადმოსცემს, მაგ., “აღვლი,” რაც მისი ხმარების წესებში ავტორის გაურკვევლობით აიხსნება.

უმარცვლო “უ” ზოგჯერ თემის ნიშნისეულ -ვ თანხმოვანს ცვლის: გადახატუა; განხილუა.

ამ გრაფიკულ ნიშანს დიმიტრი ბაქრაძეც მიმართავს:

“თქუნდამი პატივისცემითა”; “თქუნის ბრწყინვალეების.”

“ველ” ძირის შემცველი სიტყვები უმთავრესად “ვ” გრაფემას გვიჩვენებს: “ველ-ვჰყავ მეცა აღწერად”; “მოწყალეო ველმწიფევ!”

“ვ” გვაქვს “ს” და “შ” თანხმოვნების წინა პოზიციაშიც, რაც ასევე ძველი ქართულისთვის იყო ნიშანდობლივი: “მომივსენებია”; “მოვსენებულ-იყუნენმცა”; “ვშირად”, თუმცა ხანის ადგილასაც იჩენს თავს: “ვარჯით”; “ვმაურობს”, რაც ე.წ. შებრუნებული დაწერილობის ნიშანია.

ზოგიერთი სიტყვა პლატონ იოსელიანთან ძველი ორთოგრაფიითაა წარმოდგენილი. ასეთია, მაგ., “ეკლესია”, რომელიც ყველა ხმარებულ შემთხვევაში ორ “კ”-ს შეიცავს: “ეკკლესიათა და მონასტერთა გუჯარნი”; “ზედა-წარწერა სიონის ტფილისში ეკკლესიისა.” ასევე “თვე” მოცემულია ორი “თ”-ით: “წამოვიდა მანდეთ 24^ა ამ თთუჭს”; “ექუსს თთუჭზედ აღკრძალეს”; “გამოვისტუმრე ერთი თთუჭ იქმნება.”

ანლაუტში არსებითი სახელი “აზრი” “ჰ” თანხმოვანს დაირთავს: “ესე აქუნდეს ჩემის ჰაზრით საქართველოს უკეთესია” (პ. ი.); “განცხადებულთა ჰაზრთა” (იქვე); “ასიგნაცია”, “დისერტაცია” - ორ “ს”-ს: “კმა იყოს 300 ასიგნაცია”; “დისერტაცია თვის დოკტორობაზედ (დაბეჭდილი) გამომიგზავნოს”; “ლიტერატურა” - ორ “ლ”-ს: “რ^ა იწოდებოდენ ნაყოფად ქართულთა ლიტერატურისა”; “ღირსება ლიტერატურისა”; “ნაყოფთა ლიტერატურისათა” (ყველა პ. ი.).

რუსული ორთოგრაფიის გავლენით უნდა აიხსნას ისეთი დაწერილობები, როგორცაა: ტექსტი, ბულლეტენი, რედაქცია, ტრაკტატი, ბიბლიოტეკა, დოკტორობა, ეკზემპლარი. ეს უკანასკნელი შეგვხვდა “ექზემპლარი” ვარიანტითაც. ასეთი ფორმები იშვიათად დიმიტრი ბაქრაძის წერილებშიც დაჩნდება: “კორრექტორი.”

არსებითი სახელი “ვერცხლი” მოცემულია ძველი ფორმით: “რ^ალთა შ^ს იპოვებან რუსუდანისა ორი: ვეცლისა და სპილენძისა” (პ. ი.).

დიმიტრი ბაქრაძე “გუმინწინ” ზნიზედას “გუმისწინ” სახით წარმოადგენს: “კონდაკოვი გუმისწინ წავიდა ბათუმს”; “გუმისწინ ცუდი დღე იყო.”

მე-19 საუკუნის ტექსტებში “გ” თანხმოვანს ხშირად “ღ” თანხმოვანი ცვლის, მაგ., “კატალოღსა შ^ა წიგნთასა”; “დიმიტრის ბაგრატიონთა ღენერაღთა”; “ღენერაღს იოსელიანს”; “ღუბერნატორმა მითხრა ადრევე”; “პეტრებურღსა ყოფნაში ვიყავ” (ყველა პ. ი.); “კატალოღი”, “ღენერაღი”, “ღუბერნაი” (ყველა დ. ბ.); და სხვა მრავალი.

ამავე პერიოდის ძეგლებს ახასიათებთ სიჭრელე კომპოზიტების, შედგენილი შემასმენლების, ნაწილაკდართული, წინდებულისანი თუ თანდებულისანი სახელების დაწერილობებში. აქ რთულია ვიმსჯელოთ რაიმე კანონზომიერებაზე, ან ავტორის ორთოგრაფიულ გემოვნებაზე. ერთი და იგივე სიტყვა შეიძლება სხვადასხვა დაწერილობით იყოს მოცემული ერთსა და იმავე წერილში, ზოგჯერ ერთ აბზაცშიც კი. მაგ., “მეფის-ძეს თეიმურაზს”; “მეფისძეს ბაგრატს.”

შედგენილი შემასმენლის ნაწილები შეიძლება შერწყმულიც იყოს და შეურწყმელიც: “აქ წიგნის შეკურა ძვრიარის”; “წიგნი ესე სავსე არის ძილის-პირებითა” (ყველა პ. ი.).

თანდებულები პლატონ იოსელიანის ტექსტებში ხშირად ფუძესთან შეურწყმელი და დაქარაგმებულია: “ზ^ა” (ზედა), “შ^ა” (შორის). ქარაგმდება ასევე ზმნიზედები: “კ^აღ” (კუალად), “ს^აღ” (სრულიად) და ა. შ. ფონეტიკური მოვლენებიდან აღსანიშნავია:

ბერის დაკარგვა:

იკარგება “ვ” თანხმოვანი ორ ხმოვანს შორის პოზიციაში: “მამათა ცხოვრება საქართველოში ერთი იპოება”; “საულ-დავითიანი ერთი იპოება თელავის ქალაქში”; “უძველეს წერილისა ამის არა იპოებოდეს ჩუჭნ შ^{ის} შდრ.: “მათ შინა შერეულნი იპოვებთან მრავალნი”; “რ^ალნიცა დღედმდე იპოვებთან” (ყველა პ. ი.).

I სუბიექტური პირის ნიშანი - ვ იკარგება ლაბიალური ბგერების წინ, მსგავსად ძველი ქართულისა: “ამას ჩემსა რუსულსა ზ ა ენასა წარმოუდგენ აკადემიასა” (პ. ი.); “ლუბერნატორმა მითხრა ადრევე, მე გაუგზავნიო” (იქვე). გვაქვს პირის ნიშნის შენარჩუნების ნიმუშებიც: “მღვიძარე ვარ რომ ვუშოვნო აკადემიას” (იქვე).

პირის ნიშნის დაკარგვის მაგალითი ანალოგიურ პოზიციაში დიმიტრი ბაქრაძესთანაც დადასტურდა: “პირდაპირ ვერ უძღვენ ჩემი ნება-კურთხევა”; “მამოს მიულოცავ.” გვაქვს საპირისპირო მოვლენაც, როდესაც “ვ” თანხმომავანი განვითარებულია: “იწერებოდით რომ არა უწყვიო”; “ვეცდები ეს საქმე დავაბოლოო”; “ბევრი სამუშაო” (ყველა პ. ი.).

აქვე აღვნიშნავთ, რომ “ვ” შენარჩუნებულია ფუძედრეკადი ზმნის წყვეტილში: “აღმოირჩივეს ჩლენად კორრესპონდენტად” (იქვე).

დიმიტრი ბაქრაძესთან “ვ” თანხმომავანი დაცულია “ო” ხმოვნის წინ ისეთ შემთხვევაში, სადაც, ზოგადად, იკარგება: “მანდ უნდა კარგათ ცივოდეს.”

იკარგება “რ” თანხმომავანი “ბრძ” ბგერათკომპლექსში ორივე ავტორთან მაგრამ არა ყოველთვის: “დიდად დაჰშთა მადლობელი და მიბძანა” (პ. ი.); “პასუხი გვიბძანოთ” (იქვე); “კარგი იქნება უბძანოთ” (დ. ბ.); შდრ.: “ბრძანება პეტრებურდისა სინოდისად” (პ. ი.); “მიბრძანა მოკითხუა მოგაცხენოთ” (იქვე).

დიმიტრი ბაქრაძის წერილებში გამარტივებულია “მრთ” ბგერათმომდევრობაც: “სიმთელის მოსურნე.”

ბგერის განვითარება:

გარდა “ვ” თანხმომავნისა, რომელზედაც ზემოთ გვქონდა საუბარი, ვითარდება “მ” თანხმომავანი ანლაუტში: “მეორე ეკუმენლარი გავუგზავნე მქსწრაფლვე”; “გარდაიხატონ იგინი მქსწრაფლვე”; “ჩემგან მქსწრაფლ-ნაშრომისა”; “მქსწრაფლ დაიძახა გამხადეთ ტანისამოსი” მოცემულ მაგალითებში ჰ თანხმომავანიც ზედმეტია, რაზეც ქვემოთ გვაქვს საუბარი. ამ შემთხვევებში მიზეზად ანალოგიის მოვლენას ვვარაუდობთ: პლატონ იოსელიანი პირის ნიშანთა უფუნქციოდ და ჭარბი ხმარების გამო ხშირად იღებს სხვადასხვა პრეფიქსთა კომბინაციას, მათ შორის, მჰ-საც, რომელსაც შეიძლება მოსდევდეს “ს” თანხმომავანი და მივიღოთ “მჰს” ბგერათმომდევრობა. ამისი მაგალითები ქვემოთ, სათანადო ადგილას, გვაქვს დამოწმებული და ამიტომ აქ აღარ წარმოვადგენთ. დიმიტრი ბაქრაძის წერილებში ანლაუტში “მ” პრეფიქსი ვითარდება “სწავლულთან”: “ყოველთვის მოდიან ჩემთან აქაური მსწავლულები.”

ასიმილაცია:

ცდ - ცთ: “შევჰსცთი, რომ მასთან დავიწყე მიწერა”; “შეცთომით ვჰსთქვ”; “უცთომელსა და წმინდისა სვინიდისისა სიტყუასა” (ყველა პ. ი.).

სჯ - შჯ: “თქუწნ მოგივიდესთ გასაშინჯავათ” (იქვე); “გამოვედი ქალაქის გასაშინჯათ” (დ. ბ.); “გაშინჯე” (იქვე); “მოიკითხე და გაშინჯე” (იქვე); შდრ.: “გასინჯეთ თქუწნ” (პ. ი.).

მე-19 საუკუნის ტექსტებში არსებითი სახელი “ხელსახოცი” ხშირად “ს”-ს ნაცვლად “ც”-ს გვიჩვენებს, რაც რეგრესული ასიმილაციის შედეგია: ერთი მაგალითი დადასტურდა დიმიტრი ბაქრაძის წერილებში: “ხელცახოცი, რომელიც აქ ერთმა ლამაზმა კნეინამ მიფეშქაშა.”

დისიმილაცია:

“რჩ” კომპლექსს ზურაბ სარჯველაძე “შთ” კომპლექსისგან მიღებულად თვლის: შთ>შჩ>რჩ (პირველ საფეხურზე ასიმილაციას ვარაუდობს, მეორე საფეხურზე - დისიმილაციას) (სარჯველაძე, 1984: 315). “შთ” კომპლექსის წარმოდგენა “რჩ”-ს ნაცვლად ორივე ავტორს ახასიათებს: “დაგვშთების ამისთვის შემდეგ სინანული” (პ. ი.); “დავშთები შენი ერთგული” (დ. ბ.); “დავშთები თქუენის ბრწყინვალეების მორჩილი მოსამსახურე” (იქვე), და სხვ.

კუმშვა:

-ელ მაწარმოებლიანი მომავალი დროის ვნებითი გვარის მიმღეობები პლატონ იოსელიანთან უკუმშველად არის მოცემული, მსგავსად ძველი ქართულისა: “ამისა დასამტკიცებელად იხილეთ ისტორია”; “ძიება არა დაჰშთების წარუმატებელად”; “ესრეთ მარადის დაიდებთან საწამებელად”; გვაქვს აგრეთვე “საჩუწნებელად”; “დასაპატიჟებელად”; “გარდასაცემელად” და სხვ. იშვიათად სხვა კუმშვადი ფუძეებიც ინარჩუნებს მდგრადობას: “ვერცა შური და მტერობა”; “კალენდარები გამოვისტუმრე”; “ვეფხვსტყაოსანისა დაბეჭდუა” (ყველა პ. ი.); “იულიანეს მიულოცეთ ჩემ მაგიერ ჯვარის წერა” (დ. ბ.); “ყველა სულთანები თავიანთის ტანსაცმელებით” (იქვე).

-ავ თემისნიშნისანი მოქმედებითი გვარის ზმნები აწმყოს III პირის მრავლობით რიცხვში ზოგჯერ ორივე ავტორთან რედუცირებული ფუძით არის წარმოდგენილი: “ინახვენ მათ არა მღუდელნი, ა~დ უმეცარნი” (პ. ი.); “ყველანი გლოცვენ” (დ. ბ.).

პვიცა:

იშვიათად უკვეცელი ფორმით არის მოცემული -ე ხმოვანზე დაბოლოებული ფუძე, რაც ხელოვნურობის შთაბეჭდილებას ტოვებს. მაგ., “მსუროდა აღწერა რამემესა საჩუწნებელად” (პ. ი.).

ავტორთა სამოღვაწეო პერიოდის ძეგლთა ენისთვის დამახასიათებელია საწყისის -ა მაწარმოებლის შენარჩუნება “ებ”- იან მრავლობითში, რისი ნიმუშები პლატონ იოსელიანთანაც გვხვდება: “დიდად იამა მოხატულებებაცა”; “ვიწყე ბეჭდუა კალენდრისა დამატებაებით”; “ვაჭრობაებში შევიდა.”

მჟღერი თანხმოვნის დაყრუება აუსლაუტში:

აუსლაუტში მჟღერი თანხმოვნის დაყრუების მაგალითები ორივე ავტორთან შეინიშნება: “იმ დროს იყო შეუძლოთ” (პ. ი.); “უთუოთ გამოგზავნი” (იქვე); “იქნება მასალათ გამოგადგეთ” (დ. ბ.). თუმცა იძებნება -დ თანხმოვნის შენარჩუნების ნიმუშებიც: “უგუჯრებოდ ისტორიისა ქმნა და კრიტიკისა პოვნა ს~დ შეუძლებელია” (პ. ი.).

მორფოლოგიის საკითხები:

პლატონ იოსელიანის წერილებში, ძირითადად, დაცულია მოთხრობითი ბრუნვის ნიშანი -მან: “განვლო დუმილმან საუკუნეთა”; “ბილეთი დამიგვიანა ცენზურამან”; “ესე ქმნა ერთმა ჩემმა თანა-მსახურმან.”

ავტორი აქტიურად იყენებს სახელთა მრავლობითი რიცხვის ძველ წარმოებას: “გონებათა განიღვიძეს”; “ადგილნი არიან გასასწორებელნი”; “წერილნი თქუწნნი მივიღე”. “თ” სუფიქსის ორმაგი ფუნქციის გამო, სიტყვა შეიძლება მრავლობითის ორმაგ სუფიქსს

დაირთავდეს (-ებ+-თ), რაც მორფოლოგიური ომონიმის დაძლევის მცდელობითია გამოწვეული: “ანუ აქუსთ ეკვლესიებათა შა” (პ. ი.).

მსაზღვრელ-საზღვრულის წყობა პლატონ იოსელიანთან უმთავრესად ძველი ქართულისებურია (შეთანხმების ძველი სინტაქსური წესების დაცვით): “დუმილმან საუკუნეთა”; “მწერლობასა თვსსა”; “სიტყუათა ამათ.” დიმიტრი ბაქრაძე კი პირდაპირ წყობას ირჩევს: “პირველს წიგნში”; “ქართულს ენაზე და იმისს შტოებზე”; “თქვენის პროგრამის.”

იგივე ავტორი იყენებს რიცხვითი სახელი “რამდენიმე”-ს ძველ ფორმას: “რავდენსამე ჰაზრებში არა ვარ თქუწნთან თან[ა]ხმა”; “რავდენნიმე არიან შეცთომანი”; “მომივიდა აკადემიიდან რავდენნიმე ფურცელნი.” შდრ.: “რამდენნიმე ნომერნი.”

პლატონ იოსელიანი ჩვენებითი და III პირის ნაცვალსახელების სრულ, მოუკვეცელ ფორმებს ხმარობს როგორც პირდაპირ, ისე ირიბ ბრუნვებში: “თუ ესე მე მომენდობა”; “ამა მიზეზისათვს”; “ამა რიცხუთაგან.” სრული ფორმა მაშინაცაა შენარჩუნებული, როდესაც მომდევნო სიტყვა ხმოვნით იწყება: “ესე უკანასკნელი რუსულს ენაზედ მქონდა”; “მე და ისი ერთად ვიყავით.” სამჯერაა ნახმარი განუსაზღვრელი ნაცვალსახელი “ვიეთნიმე”: “ამისთვს ვიეთნიმე ადგილნი არიან გასასწორებელნი”; “ვიეთნიმე მხატურობათა მათგანი არიან ძუჭლნი, და ვიეთნიმე ეკუთვნიან დროსა” (ყველა პ. ი.).

დიმიტრი ბაქრაძე ხშირად მიმართავს -შიდ თანდებულს: “სურამის ხეობაშიდ”; “დავრჩი ქუთაისშიდ”; “ხვალ მივდივარ თავის თანამდებობაშიდ ლეჩხუმის უეზდშიდ.”

-და თანდებულს პლატონ იოსელიანთან -თვის თანდებულის მნიშვნელობა აქვს: “მისდა მოწერილი”; “თუ თქუწნდა სიმძიმე იყოს”; “პოემანი უბოძეთ ვისდაცა გენებოსთ!”

მოქმედებით ბრუნვაში ამავე ავტორთან ხშირად -გან თანდებულია დაცული, რომლის წინაც ბრუნვის ნიშნის თანხმოვნითი ელემენტი -თ ხან ასიმილირებულია, ხანაც უცვლელი სახით არის შენარჩუნებული: “ახალციხეს ივლისის პირველიდგან გაჩნდა ჭირი”; “ამა ჟამიდგან”; “გარდამოვიღე რუსულითგან.” ამავე ბრუნვაში ორივე ავტორთან -დამ თანდებულს დასტურდება: “მოუვა თვთ კანტორასა ბრძანება პეტრებურლისა სინოდიდამ” (პ. ი.); “და აწ განსრული მოთმინებიდამ გთხოვთ” (იქვე); “მე ქვეშაგებიდამ ავდეგ” (დ. ბ.); “გზიდამ კიდევაც მოგწერ” (იქვე); “მოცალება არა მქონდა, რომ წიგნი მომეწერა საიდამმე” (იქვე). როგორც ვხედავთ, უკანასკნელ მაგალითში -დამ გამოყენებულია -მე ნაწილაკის წინ, რაც ქართულისთვის არასასურველ ფონეტიკულ გარემოს ქმნის.

ვითარებით ბრუნვას -მდე თანდებულის პარალელურად -მდინ // -მდისინ თანდებულებიც დაერთვის: “ვჰგონებ ამა წერილისა მოსულამდინ მიიღოთ კიდევ ფოქტით” (პ. ი.); “მიიღებდით აქამდისინ” (იქვე); “აქამდისინ კიდევ არ მომსულია წიგნები” (იქვე); “აქამდისინ ვერავის ვერა მივწერე რა” (დ. ბ.).

პლატონ იოსელიანი -მდე თანდებულის წინ ინარჩუნებს ვითარებითი ბრუნვის ნიშნის “დ” თანხმოვნით ელემენტს: “კანტორაში აქ ვიდრე 4000 დმდე”; “დროდმდე იყოს ესე დაფარულ”; “ივნისისა თთუჭდმდე.”

დიმიტრი ბაქრაძე გამოსამშვიდობებელ “ნახვამდის” ფორმას “ნახვამდე” სახით იყენებს: “ყმაწვილებს დავკოცნი. მე კარგათა ვარ. ნახვამდე”; “კარგათ იყავით ყველანი. მალე ნახვამდე შენი დ. ბაქრაძე”; “ნახვამდე. ყველანი დამიკოცნე და მომიკითხე” აქა-იქ

გამოვლინდება ზმნიზედები წინდებულის მნიშვნელობით: “წინაშე ჯელმწიფე იმპერატორისა” (პ.ი.); “წინარე ამისა” (იქვე); შდრ.: “კონსტ[ანტინო]პ[ო]ლის წინაშე” (დ. ბ.).

პლატონ იოსელიანის წერილებში ხშირად გვხვდება ნაწევარი სხვადასხვა ბრუნვის ფორმასთან: “კანტორა ესე”; “მხოლოდ წიგნი ესე იყო იგივე”; “მაშინ უთუოთ ჰსრულ-ვჰყოფთ ჰაზრსა ამას.”

პირის ნიშანთა ხმარების თვალსაზრისით, პლატონ იოსელიანთან მე-19 საუკუნისთვის დამახასიათებელი მრავალფეროვანი სურათი გვაქვს. ამ პერიოდის ტექსტები პირის ნიშანთა ჭარბი ხმარებით გამოირჩევა, მიუხედავად პირთა რაოდენობისა და გარკვეულწილად ფონეტიკური პირობებისა. განსაკუთრებით აღსანიშნავია რამდენიმე პრეფიქსული პირის ნიშნის თავმოყრის შემთხვევები. ამ მხრივ გამოირჩევა -ჰს პირის ნიშანთა მიმდევრობა. ეს კომპლექსი ჩნდება როგორც ერთპირიან, ისე ორპირიან და სამპირიან ზმნებში. შესაბამისად, რთულია რომელიმე კონკრეტულ პირთან მისი დაკავშირება. მაგალითად, წინადადებაში - “ალექსანდრემ მიჩუწნა სადაცა ჰსწერია” - ორივე ნიშანი უფუნქციოა. ანალოგიური ნიმუშების მოხმობა მრავლად შეიძლება ჩვენი ტექსტებიდან: “ჰსწუხს რომ ფული გამოგზავნეთქო”; “ზაქარია ფალავანდოვი ჰსჯავრობს” და სხვ.

ორპირიანი ზმნების მაგალითები: “წერილი განჰსჩხრიკოთ”; “ამისთვის უკეთ ვერ გადმოჰსწერა”; “პეტრე ქართუჭლისა ცხოვრებასა ჰსწერენ”; “აქეთ არავის მოჰსდის”; “იმედია ვერა ჰსძლიონ.” სამპირიანი ზმნების მაგალითები: “გთხოვთ ესე ყოველნი თქუწნდავე მოსაგმარად გარდაჰსცეთ აკადემიაში”; “თვთ ისიც მოჰსწერს წერილსა”; “ჰსდებს მას ფასსა”;

-ჰს პირის ნიშანთა კომბინაციას ხშირად ვერ შლის I სუბიექტური პირის ნიშანიც, რის გამოც მიიღება -ვჰს რთული ბგერათკომპლექსი როგორც ერთპირიან, ისე მრავალპირიან ზმნებში:

ერთპირიანი ზმნების ნიმუშები: “მე უკეთუ აღმოვჰსჩნდები მით ღირსი”; “თუ არა ვჰსცდები”; “დიდად ვჰსწუხ რომ დამიგვიანდა პასუხი.”

ორპირიანი ზმნების მაგალითები: “იგინი გარდმოვჰსწერე და მოგართმევ”; “ველარ ვჰსცან დასასრული ამისი”; “რუსულს თარგმანსა ერთად გამოვჰსცემ.”

სამპირიანი ზმნების მაგალითები: “ყოველთავე მოვჰსწერ წერილსა”; “პასუხიც მოვჰსწერე უფ. Fუსსა”; “ფასი არ ვიცი რა დავჰსდუა”;

ემპირიული მასალა ცხადყოფს, რომ -ვჰს და -ჰს პირის ნიშანთა კომბინაცია, ძირითადად, დ, თ, ძ, ც, წ, ჯ, ჩ თანხმოვნების წინ დასტურდება. ასეთ პოზიციებში, ცხადია, გვაქვს მხოლოდ -ს პრეფიქსის დართვის შემთხვევებიც: “გამოსჩნდით თქუენ”; “უკეთუ არა გამოსჩნდებოდა ღირსებისა მათისა აღმწონი.”

სხვა თანხმოვნების წინ -ჰს პირის ნიშანი შეინიშნება, მაგ., “ესევითარი ძიება არა დაჰშთების”; “დავჰშთები მარად თქუწნი პატივის-მცემელი”; “ჰგზავნის თუ არა მას.”

ამავე ფონეტიკურ პირობებში -ჰს-ს შეიძლება უსწრებდეს I სუბიექტური პირის ნიშანი -ვ და, ამდენად, მივიღოთ -ვჰს პრეფიქსთა კომბინაცია: “ჰ~ტად ვჰბრკოლდები”; “მძიმესა ფოჩტით გამოვჰგზავნე”; “კარტინები ვერ გამოვჰგზავნე”; “იმედი მაქუს ჰსრულ ვჰყო მალე”. რამდენიმე შემთხვევაში -ჰს პრეფიქსი I ობიექტური პირის -მ პრეფიქსს მოსდევს და ვიღებთ ასეთსავე უჩვეულო -მჰს პირის ნიშანთა კომბინაციას: “მცხეთიდან ადრევე მჰქონდა

გარდმოწერილი ზედა-წარწერა”; “სხუანი დაბეჭდილნი... არ-მჰქონდენ”; “იკითხავთ რაჲ მჰსურს მე”; “თანაშემწე არა მჰყავს”; “არა მჰრცხუწნის მისი.”

იშვიათად უფუნქციო პირის ნიშანი ერთპირიან ფორმებში დიმიტრი ბაქრაძესთანაც შეინიშნება: “როგორც სჩანს სულ აგრილდა”; “რომელნიც თითქმის აჲ სცხოვრობენ.”

ერთ შემთხვევაში პლატონ იოსელიანთან -ჰ პრეფიქსი ფუძეშია ჩართული: “რ~ლნიცა არა ემჰსგავსებიან წიგნთა.” ასეთი მაგალითები ადასტურებს, რომ ავტორს -ჰ, -ს და სხვა პრეფიქსთა ფუნქცია გაცნობიერებული არა აქვს და ისინი ფუძის შემადგენელ ელემენტებად მიაჩნია. ამისი შედეგია -ჰ მარკერის გამოჩენა სახელურ თუ საწყისურ ფორმებში: “მჰსგავსი”; “მჰსგავსსა”; “ჰსწავლა”; “საჰსჯელი”; “ჰსრულ”, “ჰსწორე”; “ჰსრულ-ვჰყოფ”; “ჰსჯულის-მდებელი”; “მჰსჯელისა”; “მჰსწრაფლვე”; “მჰსწრაფლ-ნაშრომისა.” როგორც მაგალითებიდან ჩანს, -ჰ გამოყენებულია -ს თანხმოვნის წინ და ისევ ავტორისთვის ჩვეული -ჰს პრეფიქსთა მიმდევრობა მიიღება.

ერთ შემთხვევაში -ჰ დაფიქსირდა უჩვეულო პოზიციაშიც: -რ თანხმოვნის წინ: “გთხოვ განუცხადოთ ჩემ-მიერი თაყუანის-ცემა... მეფის-ჰრძალს ელენას.”

III სუბიექტური პირისა და რიცხვის ნიშნად უწყვეტელში პლატონ იოსელიანთან გამოყენებულია -ენ სუფიქსი: “ვისა განაკვირვებდენ”; “დამპირდენ.” იშვიათია -ნენ სუფიქსი: “ამა დროდსა მხატვარნი იყუნენ რუსნი.” დიმიტრი ბაქრაძესთან კი ძირითადად -ნენ მორფემა: “დავთრების გადმოწერას კიდევ შეუდგნენ”; “ამ საქმეს გულ-მხურვალეთ შეუდგნენ”; “ვერ შემღებდნენ ამ კათოლიკეების ენის გაგებას”, თუმცა აქა-იქ -ენ ნიშანსაც ვხვდებით: “რომელნიც დაზარალდენ.”

ერთ შემთხვევაში პლატონ იოსელიანთან -ოდ სავრცობიანი მოქმედებითი გვარის ზმნა უწყვეტელში III სუბიექტური პირისა და რიცხვის ნიშნად გამოივლენს -ნ სუფიქსს, ნაცვლად - ენ სუფიქსისა: “რასა იქმოდინ ქართველნი, ვისა განაკვირვებდენ მწერლობასა თჰსსა.” საზოგადოდ, -ოდ სავრცობიანი ზმნები ძველ ქართულში უწყვეტლის ხოლმეობითსა და I კავშირებითში III სუბიექტური პირისა და რიცხვის -ან ნიშნის პარალელურად გამოივლენდნენ -ნ სუფიქსს, რის გამოც დასახელებულ მწკრივებში ვიღებდით -ოდინ დაბოლოებას -ოდინ დაბოლოების ნაცვლად. როგორც ჩანს, ავტორს მწკრივი შეეშალა.

პლატონ იოსელიანის წერილებში დინამიკური ვნებითები აწმყოს მწკრივში III სუბიექტური პირის ნიშნად -ს სუფიქსს დაირთავს, მსგავსად ძველი ქართულისა: “ცხოვრება მუნ აღიწერების”; თუმცა ახლებური ფორმებიც იხმარება: “წიგნი ესე აღწერილი ხუცურად უკეთეს იქმნება.”

ინვერსიულ ფორმებთან იშვიათად გამოხატულია III სუბიექტური პირისა და რიცხვის -ან ნიშანი: “მაქუნან მათგანნი”; “სხუანიცა მაქუნან შრომანი.” გვაქვს “აქუნნ” და “მაქუნ” ფორმებიც: “სხუანიცა აქუნნ წიგნები”; “მე თვთ მაქუნ წიგნები მრავალნი პროზად.” -ან თავს იჩენს I თურმეობითშიც: “ესენი ცალკედ ჩამიწყვიან.”

იგივე ავტორი სტატიკური ვნებითების აწმყოს მხოლოდით რიცხვსა და საშუალი გვარის ზმნათა I თურმეობითში იყენებს -იეს დაბოლოებას: “არცა უპყრიეს ფერჯითა თავი”; “უპყრიეს ჰსწორე ბალანსი”; “ჰქონიეს სახურავი.” სტატიკური ვნებითები აწმყოში III

სუბიექტური პირის ნიშნად -ა სუფიქსის ნაცვლად ზოგჯერ -ს სუფიქსს დაირთავენ: “ადარასი მეშინის” (პ. ი.); “რომელთაცა აკლს განმართუაჲ” (იქვე).

III ირიბობიექტური პირის მრავლობითი რიცხვის აღმნიშვნელი “თ” სუფიქსის გაჩენის შემდეგ, გარკვეული პერიოდის განმავლობაში მის წინ III სუბიექტური პირის -ს ნიშანიც გამოიხატებოდა. ასეთი მაგალითები პლატონ იოსელიანის წერილებშიც გვხვდება: “თქუწნ ძალგიძსთ ჰპოოთ იგი პეტერბურღშიაც”; “მეცემისთ; „გაქუსთლა”; “კნიაზ ბარათაევის ბექედი თუ არ გაგეგზავნოსთ”, “მათ მიუღიესთ მყოფობა”, და სხვ.

იშვიათად -ავ თემის ნიშანი უწყვეტლის მრავლობით რიცხვში ხმოვნით ელემენტს იცვლის: “რ~ლნიცა მათ იცევდენ” (პ. ი.), რაც არც ძველი ქართულის ვითარებას ასახავს და არც ახალი ქართულისას. ცხადია, ავტორმა იცოდა, რომ ძველ ქართულში -ავ თემისნიშნისანი ზმნები თემის ნიშნისეულ ხმოვანს იცვლიდნენ, მაგრამ, როგორც ჩანს, კარგად ვერ ერკვეოდა უღლების წესებში.

დიმიტრი ბაქრაძესთან შეინიშნება -ავ თემის ნიშნის -ამ თემის ნიშნით წარმოდგენის მაგალითები: “ვინც შემხვდება იმას შევირთამო”; “კვირას ნინოჩკას ვნახამ”; “მე და მეხტირბაშევს გვიჭირამს.” -ოვ თემისნიშნისანი ზმნა კი -ობ თემის ნიშნით არის მოცემული: “მივყოზ ხელს.”

იგივე ავტორი ორპირიანი ვნებითი გვარის ზმნის II თურმეობითში იყენებს მეშველზმნიან წარმოებას ორგანულის ნაცვლად: “მინდოდა მე თვითონ გხლებიყავ.” არასწორად მოიხმობს ვნებითი გვარის I თურმეობითის ფორმებს: „აქამომდე ვერ გავთავისუფლებივარ ავათმყოფობისაგან“; „რა შრომასაც თქვენ შესდგენიხართ.“ პირველ შემთხვევაში უნდა ყოფილიყო „განვთავისუფლებულვარ“, ხოლო მეორე შემთხვევაში - „შესდგომიხართ.“

არის შემთხვევები დღევანდელი ე-პრეფიქსიანი ვნებითის -დ სუფიქსური წარმოებით ხმარებისა: „დამზარდა გარდალება ქართულზედ“ (პ. ი.). არის საპირისპირო მაგალითებიც: ე-პრეფიქსიანი ვნებითი -დ სუფიქსიანის ნაცვლად: „არღა მეჭირება“ (იქვე); -დ სუფიქსიანი ი-პრეფიქსითაც არის წარმოდგენილი: „უეჭუწლად დავისაჩუქრები მით“ (იქვე). „გაკვირვება“ ზმნა სუბიექტური წყობით არის გამოყენებული: „უთუოდ გაჰკვირდებით რომ ესოდენსა დროსა წერილი ვერ მოგწერეთ“ (იქვე).

მსურდა ზმნა ძველ ქართულში -ოდ სავრცობსაც გვიჩვენებდა. ასეთი ნიმუში პლატონ იოსელიანთანაც გვხვდება: „მრავალჯერ მსუროდა აღწერა რაქმესა“; „რ~ლთაცა გასყიდუა მსუროდა ფრანცის კონსულისათჳს.“

ზოგჯერ გამოვლინდება პრეფიქსული წარმოების ფორმები: „მე ადრევე მაქუნდა ჰაზრში“; „არა მაქუნდა მარჯუწ დრო“; „მას ჟამსა ს~დ არა მაქუნდა“ (ყველა პ. ი.). „თოვა“ ზმნის აწმყოს მწკრივის ფორმა დიმიტრი ბაქრაძესთან ლ თანხმოვანს შეიცავს: „დღესა თოვლს კოსტანტინეპოლში.“

იშვიათად II კავშირებითი მომავალი დროის თხრობითი კილოს შინაარსს გადმოსცემს: „შესაძლებელია სინოდმან თქუწნ გამოგიგზავნოს, და ნახავთ: ვჰგონებ მოიწონოთ“ (პ. ი.).

ორ შემთხვევაში პლატონ იოსელიანი ნატვრითი კილოს გამოსახატავად აწმყოს კავშირებითის ფორმას იყენებს „არამც“ ნაწილაკთან ერთად: „ჩემის წერილისა პასუხი დიდად დამიგვიანეთ და ამასაც ვჰსწუხვარ არამც ჰსჯავრობდეთ რაზედმე“; „ძალიან დამიგვიანა თქუწნმან წერილმან, და ვჰსწუხვარ არამც შეუძლოთ ბრძანდებოდეთ.“

III კავშირებითი იმავე ავტორთან ზოგჯერ რეზულტატის მნიშვნელობას გადმოსცემს: “ვჰგონებ ოთხი მომეწეროს წერილი და ვერცა ერთისა მიმეღოს პასუხი”; “მე ვჰგონებ ესრეთ არ მომეწეროს.”

პლატონ იოსელიანთან ზმნისწინები ხშირად ძველი ფორმითაა მოცემული: “ესე ყოველნი გარდავეც მწერალსა რა გარდამიწერონ”; “წარმოიღო აქედამ”; “რლსა ზედაცა დამოეკიდების კანტორა ესე.” იშვიათად იგი ზმნას გამამლიერებელ -ცა ნაწილაკს ურთავს: “მე თვთ მრავალჯერ მიხილავს და წამიკითხავსცა”; “შემიბრალეთ და მომითმინეთცა”; “პოროშინი მოგიტანსთცა წერილსა ჩემსა მცირესა.” -ცა ნაწილაკი გამოყენებულია -მან მოთხრობითი ბრუნვის ნიშნის შემდეგაც: “სასულიერო აკადემიამანცა.”

დიმიტრი ბაქრაძე საწყისურ ფორმა “მოცლას”, ხოლო პლატონ იოსელიანი “შეცვლას” -ებ თემის ნიშნით წარმოადგენენ: “იმდენი მოცალეა არა მქონდა” (დ. ბ.); “გართული ვარ და მოცალეა არა მაქვს” (იქვე); “შეცუალეა და დაუდევენელობა მხატუართა შს არარის იშვიათი” (პ. ი.). ასევე -ებ თემის ნიშანს დაირთავს “ლოდ” ძირის შემცველი საწყისური ფორმა და ვიღებთ “მოლოდება” ფორმას “მოლოდინი” ფორმის ნაცვლად: “ვრცელ-ჟამითისა მოლოდებისა მომივიდა”; “ვჰსცან მოლოდებად”; “შდ გრძელითისა მოლოდებისა მივიღე”; შდრ.: “შდ გრძელის მოლოდინისა” (ყველა პ. ი.). ამის საპირისპიროდ, -ებ თემის ნიშანი შეიძლება არ იყოს იქ, სადაც მოსალოდნელია, მაგ., “დიდის სიამოვნით წარვიკითხე” (იქვე).

-ავ თემის ნიშანი იშვიათად გამოვლინდება მომავალი დროის ვნებითი გვარის მიმღობაში: “ლექსიკონებსა ველი: თხოულობენ სასყიდავთ” (იქვე); “მივიდა დუქანში სასყიდავად (იქვე).

პლატონ იოსელიანი “შოვ” ძირის შემცველ სახელზმნურ ფორმებს მო- ზმნისწინს დაურთავს: “ქართლისა ცხოვრება თქუწნთვს მოშოვნილი”; “წიგნი რლნიცა დღეს მე მაქუნან მოშოვნილნი”, “მოშოვნა მათი.”

სინტაქსური თავისებურებები:

წინადადების სტრუქტურა პლატონ იოსელიანთან ხშირად ძველი ქართულისებურია: “ჴელ-ვჰყავ მეცა აღწერად”; “შდ გრძელითისა მოლოდებისა მივიღე წერილი თქუწნი”; “დავჰმთები მარად მზა რა ვიღუწიდე ძალისამებრ ჩემისა მამულისათვს.”

შედგენილი შემასმენლის სახელადი ნაწილი ხშირად წრფელობითშია, მაშინაც, როდესაც ის წინადადებაში ზმნური ნაწილისგან მოშორებით დგას: “დედანი ძალიან ავად იყო დაწერილი და ქალადი მისიცი ადგილ-ადგილ დახეულ და განრყუნილ”; “რლისათვსცა სრულიად ვიყავ განმზადებულ” აქა-იქ ორივე ავტორთან გვხვდება სინტაქსურად გაუმართავი ფრაზები: “გიგზავნი ოთხას მანეთს (400 pyრ.), რომელიც იმ დღეს დაგპირდი” (პ. ი.).

მსაზღვრელ-საზღვრულის ნაწილში პლატონ იოსელიანი ცდილობს, დაიცვას ბრუნვასა და რიცხვში შეთახნმების ძველი ქართული ენის ნორმები, მაგრამ ზოგჯერ შეცდომებისგან ვერ იზღვევს თავს. მაგ., ფრაზაში - “დიდად ვარ მეძიებელი ქართულთა

წიგნთასა” - უკანასკნელი სიტყვა “წიგნთასა”, რომელიც საზღვრულია წინამავალი მსაზღვრელისა “ქართულთა”, მიცემითი ბრუნვაში არასწორად არის შეთანხმებული სახელობით ბრუნვაში მდგომ საზღვრულთან, “მეძიებელთან”, რომლის მიმართაც ის მართული მსაზღვრელია.

არის შემთხვევები, როდესაც მსაზღვრელი და საზღვრული მრავლობითი რიცხვის სხვადასხვა წარმოებით არის მოცემული: “თქუწნგან გამოგზავნილნი წიგნები.”

ირიბი დამატების ნაცვლად “გადასცა” შემასმენელთან გამოყენებულია უბრალო დამატება: “გარდაჰსცეს იგი ანუ პატრონისად” (პ. ი.).

ლექსიკა:

პლატონ იოსელიანის ბარათებში მრავლად მოიპოვება სიტყვები ძველი ქართული ენის ლექსიკიდან: “გარნა”, “კერძო” (მხარის მნიშვნელობით), “სიქადული”, “რეცა”, და სხვა მრავალი. ზმნური ფორმები: “მოვისყიდე”, “მსურის”, “შევლენან”, “ვარი”, “ვიკდიმები” და სხვ.

წერილებში, ისევე როგორც მე-19 საუკუნის ანალოგიურ ტექსტებში, ორივე ავტორთან ხშირია რუსიციზმები: “კუხნა”, “ნაგრადა”, “კანიკული”, “ბოჩკა”, “გოსტინიცა”, “დროშკა”, “ზასედანიე”, “ზნაკი”, “ტოჩკა.” ამ მხრივ უფრო დიმიტრი ბაქრაძის წერილები იქცევა ყურადღებას. მისი ბარათები ნათელ წარმოდგენას გვიქმნის, როგორ იყო გაჯერებული ცოცხალი სასაუბრო ენა ბარბარიზმებით. მაგალითები: “შენ უფრო ვკუსი გაქვს. როდესაც ჩამოხვალ მაშინ გავაკეთებინოთ. აგრეთვე კუხნის ფეჩი. მგონია კუხნის ფეჩზე კიდევ მოგწერე, რისთვისაც შევაყენე. - პრიკაზის ქაღალდი თითქმის მზათ არის.” მე მგონია ამ ერთ კვირაზედ კიდევ შევიტანო. - სახლის პლანს აღარ გიგზავნი უკან; არც სიგძის ზომას. ჩამოხვალ ხომ მალე. - იმ დღეს სალდათს წიგნი გამოვატანე.”

დიმიტრი ბაქრაძესთან ხშირია სასაუბრო ფორმები: “საცა”, “რო”, “აქამომდე”, “იქს”, “კაი”; “მაინდამ”, და სხვ.

თითოეული საზოგადო მოღვაწის ენის შესწავლა უაღრესად მნიშვნელოვანია ენის ისტორიისათვის. მე-19 საუკუნისა და მე-20 საუკუნის I ნახევრის ტექსტები კი, მითუმეტეს, ცოცხალ სასაუბრო ენაზე აგებული, განსაკუთრებით ფასეულია. სწორედ ასეთი დოკუმენტური მასალა გვაწვდის უტყუარ ცნობებს ენაში მიმდინარე პროცესებზე. პლატონ იოსელიანისა და დიმიტრი ბაქრაძის წერილები ბევრ ისეთ ენობრივ ფაქტს შეიცავს, რომელიც სამწერლობო ენაში ვერ მოხვდებოდა. ისინი გვიჩვენებენ ჭიდილს ძველ და ახალ ენობრივ ნორმებს შორის და გვიდასტურებენ, რომ ენობრივი მეხსიერება ენას საუკუნეების განმავლობაში მიჰყვება, რის შედეგადაც ძველს უჭირს პოზიციების დათმობა, ახალი შინაარსისთვის ფორმის შეწყობა. წერილთა შესწავლამ გამოავლინა, რომ პლატონ იოსელიანი ენობრივად უფრო ძველ თაობას ეკუთვნის, ხოლო დიმიტრი ბაქრაძე - ახალს, თუმცა გამოვლინდება პირველ ავტორთან ახალი და მეორე ავტორთან ძველი ენობრივი მოდელებიც.

პლატონ იოსელიანისა და დიმიტრი ბაქრაძის პირად წერილებში ასახული ცოცხალი სასაუბრო მეტყველება სალიტერატურო ენის ფორმებთან შედარების საუკეთესო საშუალებას იძლევა სამომავლო კვლევებისთვის.

ლიტერატურა

გიგაშვილი, ქ. (რედ.) (2019). ქართველ მეცნიერ-ისტორიკოსთა ეპისტოლური მემკვიდრეობა, ტომი I, პლატონ იოსელიანი, დიმიტრი ბაქრაძე, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.

გიგაშვილი, ქ. (2011-2019). XIX-XX საუკუნეების ქართველ მწერალთა ეპისტოლური მემკვიდრეობა, ტომი I-IX, გამომცემლობა „უნივერსალი“, თბილისი.

სარჯველაძე, ზ. (1984). ქართული სალიტერატურო ენის ისტორიის შესავალი, გამომცემლობა „მეცნიერება“, თბილისი.

ჭიჭინაძე, ზ. (1893). პლატონ იოსელიანი (ცხოვრება და მოღვაწეობა), Тифლისь.

Linguistic Characteristics of Platon Ioseliani's and Dimitri Bakradze's Private letters

Mzia Gigashvili

Iakob Gogebashvili Telavi State University

Abstract: The paper studies the main linguistic characteristics of the epistolary legacy of the representatives of the first generation of 19th century Georgian scientist-historians - Platon Ioseliani and Dimitri Bakradze. The actuality of the research is determined by the invaluable importance of private letters as documentary genre texts for the history of language, taking into account their specificity - the informal style of writing, the abundance of forms characteristic of spoken language, which provides the best opportunity for comparison with the forms of literary language for future research.

48 letters of Platon Ioseliani and 36 letters of Dimitri Bakradze have been chosen for analysis.

The study of the letters revealed that the language of Platon Ioseliani's epistles is heavy and "snarky", often artificial, and the style is official. The linguistic influence of Anton Catholicos is clearly visible. Obviously, the identity of the addressees of the letters, on the one hand, and their purpose, on the other hand, play a certain role in this: Most of the letters are addressed to academician Marie Brose. They are of a scientific nature and serve to provide information to the Imperial Academy of St. Petersburg regarding this or that critical issue, although this style of writing was generally characteristic of Platon Ioseliani. Thus, Platon Ioseliani linguistically belongs to the older generation, while Dimitri Bakradze belongs to the new one, although there have been revealed the new linguistic models with the first author and the old ones – with the second one.

Key words: *Platon Ioseliani, Dimitri Bakradze, Epistolary Legacy, Personal Letters.*